

DE LA REPRODUCCIÓ A LA PRODUCCIÓ¹

Claude Meillassoux

1972

versió catalana feta per Alejo Martínez – alejomp@lycos.es - des de: “XI.- 1972. De la reproduction à la production”, en, *Terrains et Théories 1, Voir poindre*, Editions Page deux – Cahiers libres, Lausanne, 1999, pp 309-327

I

La doctrina liberal representa una temptativa històrica i política de la burgesia en ascens en lluita contra l'aristocràcia per a demostrar la subjecció de l'economia a lleis naturals i universals a què inclús els prínceps s'havien de sotmetre. Aquesta demostració estava apuntalada per una crítica relativament justa de l'economia feudal, que travava la lliure circulació de mercaderies, capitals i treball en detriment de la prosperitat general, i per una descripció abstracta i més discutible del que esdevindria en un estat de lliure canvi i de lliure competència.

El capitalisme no ha deixat, des d'aleshores, de recolzar-se en la mateixa hipòtesi doctrinal, a saber: que ell representa un sistema natural, universal, que s'imposa per llur mateixa lògica i, per tant, incontestable. Aquesta ideologia serveix per a objectiu sempre idèntic: donar a la burgesia una base d'aparença científica al seu mode d'enriquiment i, per tant, a llur dominació política. Acceptar aquestes premisses és, doncs, acceptar, es vullga o no, la ideologia i l'hegemonia del capitalisme². Tal opció ideològica té greus implicacions en el domini de la teoria econòmica en general i en el de l'antropologia econòmica en particular.

La primera qüestió que planteja l'antropologia econòmica es relaciona amb la naturalesa de les economies observades. Els economistes liberals tenen un resposta sempre preparada: segons llur postulat de la universalitat de les lleis capitalistes, són necessàriament formes, eventualment subdesenvolupades, del capitalisme. Per consegüent els conceptes i les teories utilitzades per tal d'analitzar l'economia actual són reputats d'aplicables a totes les altres formacions econòmiques passades (o futures). Tot mitjà de producció (utillatge, terra, femada) és, consegüentment, qualificat de 'capital' (Hill, 1970); tota transferència de béns, incloent-hi el furt o el do, representa 'intercanvis' (Sahalins, 1965), si no 'comerç'; tot vell que es beneficia dels treballs col·lectius és convertit en un empresari

calculant els seus ingressos marginals (Firth, 1967); els intercanvis esdevenen productors d'“interès” la taxa del qual és estimada assolint, a vegades, el 100% (Boas, 1897; Mauss, 1924); institucions d'ostentació com el *potlatch* són descrites en termes d'operacions de Borsa (Boas, 1897), etc. La conseqüència metodològica immediata de la hipòtesi universalista és privar l'economista liberal de les eines que li permetrien distingir i caracteritzar els sistemes econòmics a què s'enfronta. En veritat, tots aquests sistemes són molt sovint etiquetats col·lectivament sota el nom “economia primitiva tradicional” i tractats sense discriminació. Societats que pertanyen a diferents períodes històrics, caçadors recol·lectors o agricultors, comunitats d'autosubsistència o de petita agricultura mercantil, principats aristocràtics o captadors d'esclaus abunden en els mateixos caràcters, algunes vegades per a sotmetre'ls a lleis generals, altres vegades per tal d'extreure'n trets diversos i heterogenis que són reunits com si pertanyeren a un esquema estructural idèntic (Sahlins, 1968). És llastimós que un antropòleg de talent com Raymond Firth, que contribuí considerablement al coneixement de l'economia de poblacions oceàniques i que elaborà conceptes tan pertinents com el d'“esferes de circulació”³ per exemple, s'haja enredat dins d'un marc teòric tan feble. Malgrat alguns punts de vista penetrants sobre la inadequació de l'enfocament liberal, Firth no refusa el postulat liberal segons el qual les opcions econòmiques es prenen en funció d'un màxim benefici, com en el cas del seu ‘mobilitzador de forces col·lectives’ (1967: 6). Amb d'altres paraules, Firth accepta el postulat del famós *homo economicus*. Ara bé, admetre aquest postulat és admetre també les dues premisses de base de l'economia liberal: l'estat universal d'escassetat; la necessitat per al homes d'escollir entre diverses alternatives. Però com Marx, Oscar Lange (1958) i d'altres ho han demostrat de forma repetida, l'*homo economicus* és un producte de la història, és una imatge ideal de l'empresari burgès que encarna en ella nombroses hipòtesis sociològiques. Segons una d'elles, les seues relacions s'estableixen amb objectes més que no amb persones (una idea que, no obstant, és discutida per Firth [1967:3]). Segons altra, aquest personatge està lliure de tot lligam de dependència personal i, corol·lari implícit de la noció d'*homo economicus*, les seues opcions són alhora possibles i lliures. Il·lusió de classe, certament, que procedeix del fet que en una societat contractual com ho és la societat capitalista, els burgesos (excepte en l'estret marc de llur família) escullen, fins a determinat punt, llurs associats en el treball i els negocis. Però en les societats de parentiu o feudals, en què el rang i l'estatus estan determinats pel naixement o el vassallatge, i en què els homes estan en una situació de dependència personal⁴, les opcions en les relacions socials estan extremadament limitades: una transferència de vassallatge és l'excepció i no la regla. Si hom troba *especialistes* dins les societats domèstiques, hom hi troba rarament una *especialització*

institucional; quan això passa és troba tancat dins un sistema de prestacions o de castes. En l'economia de mercat, en què els individus utilitzen una moneda d'ús general que pot ser convertida en qualsevol mercaderia, el consumidor té una possibilitat àmplia d'escollir. En una comunitat d'autosubsistència, per contra, aquesta possibilitat està limitada a uns pocs articles produïts *intra muros*, sense que inclús aquests posseïsquen la facultat de poder intercanviar-se lliurement entre ells. De tota manera, la noció d'opció, ja discutible quan és aplicada a la nostra economia, perd tot valor operatori quan es tracta d'una opció entre menjar i no menjar, entre viure i morir de fam.

El postulat de l'opció que es dedueix del postulat de l'*homo economicus* desplaça el problema econòmic del pla de la producció vers el de la psicologia; el principi explicatiu de l'economia s'ha de cercar en el comportament dels individus i es circumscriu al problema de l'actitud del consumidor. Per aquesta raó, com ho assenyala Oscar Lange (1958), els economistes liberals sempre han desplaçat els problemes del nivell de la producció, en què els treballadors estan sotmesos a constrenyiments materials, cap al del consum en què els burgesos frueixen d'una relativa llibertat; és a dir cap a les preocupacions de la classe dels explotadors que frueixen alhora del producte social i de la llibertat política. De la mateixa manera l'antropologia econòmica liberal burgesa està concentrada en el problema de la distribució i mai en els de la producció. Açò és observable particularment en la majoria de les contribucions a *Themes in Economic Anthropology* (Firth, ed. 1967: 4), malgrat que Firth reconeix honestament però vagament que aquest pot ser un enfocament discutible. És just assenyalar, en efecte, que Firth no està del tot satisfet amb la grollera psicologia de l'*homo economicus* i que considera com una hipòtesi audaç la possible influència de la situació social dels individus sobre llurs comportaments més que no a la inversa: “les estructures de relacions socials existents i les idees i expectatives que ells en tenen han d'afectar força profundament la naturalesa de les transaccions a què es lliuren” (Firth, 1967: 3).

En veritat, essent aquestes transaccions l'expressió de relacions socials i d'estructures socials, aquesta frase deixa sense resposta el problema real: ¿d'on provenen aquestes “estructures existents” i com els individus elaboren llurs “idees i expectatives”? Si Firth, clarament, no està còmode dins aquest marc teòric insatisfactori, s'hi resigna, tanmateix, car no hi veu cap alternativa. Rebutja el materialisme històric, amb la pretensió que el valor-treball no s'aplica a la societat primitiva (Firth, 1967: 21). Aquesta crítica és característica de la forma de pensament metafísic dels economistes liberals. Ja que per a d'ells tota noció i tot concepte són

universals, no poden imaginar que hi haja un enfocament científic i històric que atorga als conceptes una aplicació històrica específica. El valor-treball no esdevé un concepte operatiu fins que la força de treball és una mercaderia, venuda, com les altre mercaderies, en el mercat. En una economia sense mercat, la força de treball, bé que essent la base potencial del valor, no pot actualitzar-se incorporant-se en un objecte el contingut relatiu en treball del qual podria mesurar-se mitjançant la seua confrontació amb tots el altres. Si Firth hagués llegit Marx més atentament hauria après que en les societats en què la producció està destinada a l'ús, els béns, quan s'intercanvien, adquireixen, eventualment, un "valor accidental" que no pot ser, però, reduït al seu contingut en treball. Així, des que aborda el problema del valor, Firth s'atura immediatament en no poder reconèixer allò que Aristòtil descobrí fa ja 2000 anys, la diferència entre el valor d'ús i el valor de canvi i això per la senzilla raó que, com que el capitalisme ignora el valor d'ús, els seus apòlegs l'han d'ignorar també. L'escola sociohistòrica de Polanyi (1957; 1968), té el mèrit de reconèixer l'existència de modes de circulació qualitativament diferents. Polanyi i els seus associats han pogut definir esquemes relacionats amb circuits específics i introduir distincions allí on els economistes liberals no en veien pas. Polanyi i els seus col·laboradors han mostrat que aquests esquemes reflecteixen relacions socials que no són, necessàriament, compatibles unes amb les altres. El deute de Polanyi amb el mètode històric de Marx és evident però, al contrari que aquest últim, la seua anàlisi està encara circumscrita al domini de la circulació sense penetrar mai en l'esfera de la producció. Per aquesta raó, quan distingeix dos sectors econòmics en l'economia dahomeiana precolonial, per exemple, és incapaç de descobrir llur origen i relacions orgàniques (Polanyi, 1966).

II

L'enfocament de Marx concernint les formacions precapitalistes està centrat en la demostració de la historicitat del capitalisme. El seu principal objectiu és demostrar que el capitalisme és un producte de la història, que fou precedit per altres formacions econòmiques i que està destinat a cedir el lloc a un o diversos altres sistemes. Però, mentre que *El Capital* és una investigació i anàlisi profundes de les lleis de funcionament de l'economia capitalista, l'enfocament de Marx en allò que concerneix les formacions precapitalistes és relativament superficial⁵.

D'entre les seues contribucions, aquesta representa la menys elaborada i probablement menys 'marxista'. Marx assaja de construir una tipologia del modes de producció precapitalistes a través la noció de la propietat de la terra, és a dir no a través d'un concepte econòmic sinó d'una noció jurídica

com era la tendència de la ciència burgesa del segle XIX. La tipologia que elabora a partir d'aquest criteri, provinent de l'observació de la societat capitalista, no va més enllà d'una vaga indicació del grau de desenvolupament assolit per la institució de la propietat en cadascuna de les societats en què es fixa. Marx abandona aquesta tipologia en les seues obres posteriors. Els seus punts de vista sobre la família en els *Grundrisse* són també un poc massa senzills. Sovint s'hi refereix com a un fet 'natural' i donat, seguint, així, el pensament burgès del seu temps. Enlloc es preocupa d'estudiar la infraestructura material dels lligams de parentiu. Engels, molt més tard, estudià aquest problema a partir dels materials etnològics que tenia a mà (d'entre els quals en sabé seleccionar, amb Marx, els millors) i malgrat que percebé remarcablement els fenòmens fonamentals, les seqüències del desenvolupament històric que proposà exigeixen ser revisades. No era la intenció de Marx analitzar les formacions precapitalistes des de l'interior sinó, més bé, descobrir els trets distintius i llur successió. En fer-ho, el seu mètode consistia, referint-se a les institucions fonamentals i als trets més importants del capitalisme tal com existia al seu temps, descriure llur evolució passada.

En alguns casos descobreix que l'economia primitiva ignora determinades institucions com la propietat privada de la terra. En d'altres, descobreix que aquella posseeix característiques diferents. Si la no existència d'una institució és interessant des del punt de vista de la demostració històrica de la seua emergència, aquest enfocament no subministra cap indicació en quant al fonament de les formacions precapitalistes estudiades. Si, en efecte, la propietat privada dels mitjans de producció és un tret essencial del capitalisme, puix que articula les relacions de producció, l'absència de propietat de la terra és un concepte negatiu i, en conseqüència, incapaç de revelar les relacions de producció fonamentals. El concepte de valor d'ús, per contra, oposa al de valor de canvi la noció de dependència personal oposada a la del treball lliure, per exemple, son eines analítiques introduïdes per Marx capaces d'aclarir la naturalesa real de l'economia. La contribució més important de Marx i Engels a l'estudi de les formacions precapitalistes fou, doncs, demostrar llur especificitat en relació al capitalisme i la necessitat de descobrir conceptes apropiats per a l'anàlisi de llur funcionament.

Però, llevat d'algunes indicacions concernents aquests conceptes i l'elaboració d'una sumària tipologia, Marx, per contra de com ho feu amb el capitalisme, no assajà descobrir les lleis del funcionament intern dels modes de producció no capitalistes. A més a més, excepte en allò que concerneix el pas del feudalisme al capitalisme, Marx no ens dona cap indicació sobre les transformacions dels modes de producció anteriors. En

fi, el seu estudi del període contemporani està gairebé centrat per sencer en el països capitalistes i acorda poca atenció a l'impacte de llur desenvolupament sobre el països colonitzats i sobre el paper orgànic que exerceix l'explotació d'aquests països en el creixement i la reproducció capitalista. Molts antropòlegs marxistes semblen haver seguit Marx en les zones més febles dels seus anàlisis: la interminable reconstrucció d'una hipotètica successió de modes de producció precapitalistes meitat imaginaris o mal definits (CERM, 1970; *Recherches internationales*, 1967). En compte d'analitzar cada mode de producció específic, de cercar el secret del seu funcionament i de la seua transformació, discuteixen sobre la pertinença de tal o tal altra zona al mode de producció asiàtic o germànic, sense cap investigació en profunditat i la major part del temps a partir de materials de segona mà. La tasca del marxisme és una altra. És investigar segons les vies traçades per Marx en el seu treball més acabat, *El Capital*, i no d'aturar-se eternament i respectuosa davant l'esborrany dels *Grundrisse*, contràriament a la tendència constant dels marxòlegs a distreure la seua atenció vers aquest treball precoç i insatisfactori des de molts punts de vista.

III

El material antropològic disponible per a una empresa d'aquesta magnitud és escàs. Si bé trobem en la literatura antropològica informacions sobre la tecnologia o, en els millors casos, sobre l'intercanvi, disposem de poques informacions sobre l'organització social de la producció: qui treballa amb qui i per a qui? Qui recull el producte del treballador? Qui controla la circulació del producte? Com es torna a invertir aquest en la producció? Quines són les condicions de la reproducció? Etc.

El reconeixement de les diverses formes de l'organització econòmica prové generalment de l'observació de diversos modes de vida (com ara la caça, l'agricultura, la ramaderia...) que no han de confondre's amb els 'modes de producció' per més que puguen, eventualment, coincidir-ne. El reconeixement d'aquests modes de vida correspon a un enfocament empíric i semblant enfocament està en un primer estadi útil. Però Marx veu més enllà quan proposa la definició de modes de producció a través les relacions socials de producció que és formen sota condicions històriques determinades, corresponent a un determinat nivell de les forces productives. Les formacions econòmiques poden ser i són generalment una combinació de diverses activitats de producció, essent una d'elles dominant, és a dir governant les relacions de base de la societat. En una societat agrícola que també practica la caça, per exemple, els caçadors són, al vilatge, sotmesos a la dependència envers llurs majors, àdhuc si a la

brolla l'autoritat o el comandament no està pas associat a l'edat. Igualment, la família o el parentiu no és més que una relació menor en la societat capitalista en què les relacions contractuals són dominants.

Jo no pense que existisca un únic tret la transformació del qual pugui caracteritzar diferents estadis de l'evolució de les societats, com ara la noció d'apropiació dels mitjans de producció material. Els mitjans de control social han variat amb el temps. Allò que caracteritza el que alguns anomenen *economia natural* (o potser més precisament *agresta*), és a dir les economies que exploten els productes vegetals i animals, és el mode d'explotació de la terra. En *El Capital*, Marx detecta dues funcions possibles de la terra, una com *objecte* de treball, l'altra com *mitjà* de treball⁶. Quan el desenvolupament de les forces productives correspon a l'ús quasi exclusiu de l'energia humana i quan la fabricació d'eines exigeix comparativament poca inversió en treball, l'ús de la terra com *objecte* de treball consisteix en extreure, per sostracció en el medi natural, els productes necessaris per a la vida. És el cas de la caça i de la col·lecta. En un estadi més elevat del desenvolupament de les forces productives, com el de l'agricultura, el cultivador inverteix el seu treball en la terra, transforma el medi amb l'esperança d'un rendiment a termini. La terra és aleshores *mitjà* de treball⁷. He assajat, en altra banda, de mostrar les implicacions diferents i més importants d'aquests modes d'explotació sobre les estructures socials i polítiques i àdhuc ideològiques⁸. És prou de dir ací que l'ús de la terra com objecte de treball promou una forma de producció instantània en què el producte està immediatament disponible i obre la via a un procés de *repartiment* que es produeix a la fi de cada empresa. Quan hom reparteix el producte comú, els caçadors són lliures de tota obligació recíproca o de vassallatge. Aquest procés no dona lloc al desenvolupament d'una jerarquia social o d'un poder central gestor i durable ni tampoc a l'organització de la família extensa. La unitat social de base és igualitària però inestable. Els individus estan poc preocupats per la reproducció biològica o social o pel temps. Per contra, la utilització de la terra com a mitjà de treball, sempre sota la condició de la utilització exclusiva de l'energia humana, introdueix transformacions radicals en les estructures socials, polítiques i ideològiques. El revers de la moneda, els membres de l'equip de producció agrícola es troben lligats en conjunt, si fa o no fa, fins el moment de la collita, a fi que cadascú pugui beneficiar-se del seu treball invertit en l'esforç col·lectiu. A més a més, el problema vital d'alimentar el cultivador durant els períodes improductius, entre la preparació de la terra i la collita, únicament pot ser resolt si una part del producte de la collita precedent ha estat emmagatzemat i posat a disposició d'aquest fi. Els membres d'un equip agrícola estan, doncs, lligats no sols d'una estació a l'altra sinó, també, d'un any a l'altre. El temps i la continuïtat esdevenen

trets essencials de l'organització econòmica i social. Si observem la composició d'aquests equips successius, hi descobrirem naturalment que canvien amb el temps. Els més majors es retiren o moren. El joves en edat de treballar hi entren a formar part. En tot moment, els treballadors d'un cycle estan endeutats per llurs llavors i llur alimentació amb els treballadors del cycle precedent i aquesta renovació cíclica de les relacions de producció es produeix permanentment i no fineix, teòricament, mai. Amb el temps, equival a un canvi de generacions. Però en tot moment, un individu, el més major en el cycle, no deu la seua subsistència a d'altres membre vius de la seua comunitat sinó sols als avantpassats morts, de tal manera que és amb d'ell que tots els altres estan endeutats per llur subsistència. En conseqüència, el més major d'entre ells apareix com 'normalment' designat per a rebre i gestionar el producte dels seus companys més joves als que avança, a canvi, les llavors i l'alimentació fins a la pròxima collita. Hom pot trobar-hi fàcilment les bases materials i temporals de l'emergència de la 'família' com a cèl·lula de producció organitzada, i del 'parentiu' com a ideologia: prioritat de les relacions entre individus per damunt de les relacions amb els objectes; durada *vitalícia* de les relacions socials; caràcter personal d'aquestes; noció de senioritat i d'anterioritat; respecte vers l'edat; culte dels avantpassats; preocupació en allò que concerneix la reproducció; culte de la fecunditat; etc. Tots aquests trets troben llurs arrels en les condicions econòmiques i socials de la producció agrícola i, més enllà, en la utilització de la terra com a mitjà de treball.

En aquest estadi de desenvolupament de les comunitats domèstiques, les relacions de producció s'estableixen entre 'aquells de venen davant' i 'aquells que venen darrere', és a dir entre els membres més majors i el més joves del grup. El major és aquell que no deu res a cap individu viu, aquell que és el representant i la representació viva de tots els avantpassats nodridors i morts. Aquestes relacions de producció es materialitzen a través un sistema de redistribució proper al definit per Polanyi. No és pas un sistema d'intercanvi parlant exactament, ja que els productes mai són oferts els uns pels altres i, en conseqüència, mai són sotmesos a una estimació de llur valor respectiu. És més un cycle sempre renovat d'avançaments i restitucions de subsistències. En aquest estadi, el control social de la comunitat sobre els seus membres es realitza a través el control de la subsistència. Cap persona pot anar-se'n del grup i engegar un nou cycle agrícola per si sola sense tenir accés a l'alimentació durant el període productiu. Els únics mitjans d'arribar-hi són ja fer-se adoptar per una altre pare nodridor ja tornar a la pràctica de la caça o de la col·lecta com a mitjà d'acumulació primitiva per tal de començar un nou i independent cycle productiu agrícola⁹. El control de les subsistències no és únicament el control d'un mitjà de producció sinó d'un mitjà de reproducció fisiològica

en la perspectiva del manteniment i reproducció del productor humà. L'acumulació del producte, a fi d'invertir-lo d'un cicle a l'altre, és essencial en la perpetuació de la comunitat agrícola. L'acumulació del treball en la terra acreix la capacitat productiva del grup i prepara l'acumulació del producte¹⁰.

Les preocupacions concernint la reproducció esdevenen majors; no sols en allò que concerneix la reproducció de subsistències sinó també la reproducció social de la cèl·lula productiva, ja que és per la seua continuïtat que el productor es beneficiarà en el futur del seu treball passat. Ara bé, la reproducció d'aquesta cèl·lula, alhora biològica i estructural, està assegurada mitjançant el control de les dones, considerades com l'agent fisiològic de producció del productor. En l'article I-1960¹¹ he assajat de descriure el procés per mitjà del qual aquest control és elaborat a partir del de les subsistències. Més enllà d'aquest procés, la gestió matrimonial engendra nous esquemes de circulació entre comunitats i no únicament a l'interior d'elles. Molts fenòmens 'aberrants' del sistema 'd'intercanvis' poden explicar-se quan hom els considera sota aquest angle, com ara les nocions de do, valor, reciprocitat, dot i àdhuc s'esclareixen les virtuts socials dels béns i la riquesa, qualitativament diferents dels de mercaderies o capital (cif. I.1960, V-1972 en aquesta obra [*Essai d'interprétation du phénomène économique dans les sociétés d'autosubsistance* i *Echange*]). La política matrimonial de les comunitats agrícoles encoratja el desenvolupament del parentiu com a model de totes les altres relacions socials. Però el parentiu per ell mateix, lliurat a les úniques funcions de la producció, és incapaç d'assegurar la reproducció harmoniosa i la composició equilibrada de les cèl·lules de producció. La fecunditat diferencial, els accidents del naixement i la mort, la morbiditat, no permeten a les comunitats agrícoles mantenir permanentment l'equilibri necessari entre els sexes i les edats, entre productors i no productors. El parentiu no pot, doncs, fiar-se a les dades anomenades naturals del creixement ni, per tant, referir-se a les anomenades lleis de la 'sang' tan cares als etnòlegs. Està destinada a situar el parentiu al nivell de la ideologia per tal de permetre la introducció d'elements halògens capaços de restaurar els equilibris i mantenir la cohesió de la comunitat. L'examen de les comunitats guro (Meillassoux, 1964: capítol V) mostra que, ha despit dels accidents demogràfics, totes les cèl·lules productives serveixen una taxa relativament constant entre productius i improductius, taxa mantinguda així per la redistribució dels infants entre els diferents pares classificatoris de la comunitat i/o per l'adopció d'estrangers. La paternitat arriba a ser confosa amb les funcions nodrideres i matrimonials. Bé que aqueixes funcions s'exerceixen primer que res en benefici del grup de parents, s'estenen als

estrangers des que aquests accepten complir els deures d'un dependent: treballar per a un major protector.

Una transformació radical d'aquest tipus d'organització econòmica s'esdevé quan les relacions de producció referides més amunt, que s'estableixen entre individus (el major i els seus dependents joves), esdevenen relacions entre grups socialment definits, és a dir entre classes socials en formació. A través dels accidents històrics, generalment deguts a contactes amb societats estrangeres, una fracció de la comunitat adquireix, per a ella mateixa així com també per als seus membres, la qualitat de 'major' en relació als altres membres considerats col·lectivament com llurs 'cadets'. Totes les prerrogatives socials del major són, des d'aleshores, transferides a la fracció dominant, convertida en 'aristocràtica'. Les prestacions degudes al major són, d'ara endavant, assimilades a un tribut reclamat pel senyor que pot, eventualment, apoderar-se de la gestió matrimonial de la col·lectivitat, després dels mitjans de producció: les eines o la terra.

IV

L'estudi dels modes de producció passats o en via de desaparèixer sovint és considerat com gratuït i inútil. No obstant, llevat del fet que contribueix a un millor coneixement de la història de la Humanitat, el descobriment de les finalitats d'un sistema econòmic és en si mateix una exigència de base per tal de jutjar llurs capacitats per al canvi en un context diferent. Si l'anàlisi de més amunt és just, les societats agrícoles d'autosubsistència, que representen la forma d'organització social més estesa en els països subdesenvolupats, es recolzen menys en el control dels mitjans materials de la producció que sobre els mitjans de reproducció humana: les subsistències i les dones. Llur finalitat és la reproducció de la vida com a precondition de la producció. Llur primera preocupació és créixer i multiplicar-se, en el sentit bíblic. Representen un sistema coherent integrat en el pla econòmic, social i demogràfic, que assegura la satisfacció de les necessitats vitals de llurs membres productius i no productius. Un canvi vers una producció amb finalitat material, el desviament d'una producció destinada a l'autosubsistència i l'autoperpetuació a favor d'un mercat exterior no pot més que aportar la radical transformació de les comunitats, si no llur destrucció, com ho observem avui en dia. Les temptatives fetes per a superposar estructures mercantils, com ara les cooperatives, a les comunitats domèstiques o vilatjanes estan condemnades al fracàs. Únicament poden 'triomfar' transformant les comunitats en societats de classe. Una preocupació real a favor del desenvolupament hauria de tenir com objectiu la dissolució ordenada i mesurada d'aquestes comunitats i llur

reemplaçament progressiu per un mode de producció *capaç d'absorbir el progrés* tant econòmic com social. Paradoxalment, els explotadors capitalistes, que són empíricament millors pràctics del marxisme que no els teòrics marxistes, són sabedors de la potencialitat d'aquesta situació contradictòria. Les comunitats agrícoles d'autosubsistència, en raó de llur coherència i llur finalitat, són capaces d'acomplir les funcions que el capitalisme prefereix no assumir en els països subdesenvolupats: les funcions de seguretat social. El dèbil cost de la força de treball en aquests països prové no sols de l'explotació de l'assalariat sinó, també, del treball de llurs parents. Açò està clarament reconegut pels teòrics de la colonització:

“Els treballadors indígenes són encoratjats a tornar a les seus llars, a la fi del període normal de servei, clarament a favor de les mines. La perpetuació del sistema mercès al qual les mines poden obtenir treball no qualificat a una preu inferior al que generalment paga hom en la indústria en depèn ja que, altrament, els mitjans subsidiaris de subsistència desapareixerien i el treballador hauria de convertir-se en resident permanent del Witwatersrand” (Informe de la Comissió dels Assalariats Indígenes en les Mines de Rhodèsia, citat per Shapera, 1974: 204).

“És una bona política, cada vegada que és practicable, deixar la càrrega dels malalts i impedits a cura dels clans tribals i de les organitzacions familiars que tradicionalment han assumit aquesta responsabilitat” (Informe del Governador d'Uganda, 1956, citat per R. Mukherjee, 1956: 198).

Aquesta política deliberada de l'imperialisme de deixar a càrrec de les famílies el cost del manteniment i reproducció del treball explica els considerables moviments migratoris, oscil·lant entre les reserves rurals i els sectors capitalistes de l'ocupació. Explica també el pretès conservadorisme de les poblacions primitives, com Shapera (1974) i Gluckman (1960) ho han assenyalat des de fa temps. Quan els economistes i els sociòlegs liberals únicament troben explicacions psicològiques a aquests fenòmens, l'anàlisi econòmica mostra clarament que, quan els camperols estan obligats a lliurar-se a ocupacions assalariades per poder pagar els impostos i guanyar una mica de diner, si el capitalisme no els ofereix res per a subvenir llur jubilació o no compensa llurs períodes d'atur o de malaltia, ells s'han de recolzar sobre un altre sistema social organitzat per a satisfer aquestes necessitats vitals. En conseqüència, el manteniment de relacions amb el vilatge i la comunitat familiar és una necessitat absoluta per a l'assalariat, al igual que el manteniment de relacions de producció domèstiques, les úniques capaces d'assegurar la supervivència dia a dia. En aquesta perspectiva està clar que l'explosió demogràfica és la reacció

lògica d'aquest tipus de societat quan la seua seguretat està en joc sota l'efecte de la pressió neocolonial. Però és còmode per als economistes burgesos tancar el ulls davant aquests fenòmens i desembarassar-se de la responsabilitat del subdesenvolupament atribuint-lo a la incontinença sexual i dèbil esperit dels subdesenvolupats. La incapacitat del apòlegs del capitalisme per a percebre la situació real els porta a emetre teories contradictòries, com ara la de l'“economia dualista” que caracteritzaria els països subdesenvolupats i segons la qual els sectors industrial i tradicional estarien separats transformant-se, no obstant, el segon a imatge del primer. La teoria dualista està concebuda per a dissimular l'explotació de les comunitats domèstiques, esdevingudes components orgànics de la producció capitalista mantenint i reproduint els treballadors temporalment no ocupats pel sector capitalista. En raó d'aquest procés d'absorció de les seues forces vives en el sector capitalista, l'economia domèstica, mantinguda com a reserva de mà d'obra a bon preu, és alhora minada i preservada i sotmesa a una interminable crisi. Societats d'aquesta mena, en crisi, són les que l'etnòleg ha d'observar i no societats 'tradicionals' en transició sense obstacles vers el capitalisme¹².

L'estudi marxista de les formacions precapitalistes no ha fet més que començar (o tornar a començar). Exigeix que es desenrotllen treballs de camp per tal de recollir un tipus d'informacions que no es troben en l'etnologia clàssica, guerdada per la ideologia colonial de classes. Exigeix que s'engeguen investigacions sobre temes com ara les relacions de producció i de reproducció, les transformacions sofertes per aquestes societats sota l'efecte de llur propi desenvolupament o sota l'efecte de contactes amb altres sistemes socials, particularment l'imperialisme. Amb aquesta finalitat, l'etnologia s'ha d'eixamplar com ciència de la història, fer un millor ús de les dades històriques, denunciar com a no científiques les temptatives fetes per restringir la investigació antropològica a estructures anomenades 'fredes' o 'sense història', i obrir així la via a la comprensió de la vida.

Bibliografia

AMIN, S.; 1972, *L'accumulation à l'échelle mondiale*, París, Anthropos

BALANDIER, G.; 1955, *Sociologie actuelle de l'Afrique Noire*, París, PUF.

BETTELHEIM, C.; 1948, *Idéologie économique et réalités sociales*, París, C.D.U.

BOAS, F.; 1897, *The social organisation and the secret societies of Kwakiutl Indians*, Washington.

C.E.R.M.; 1970, *Sur le mode de production asiatique*, Ed. Sociales, Paris.

COQUERY, C.; 1969, "Recherches sur un mode de production africain", *La Pensée*, 144: 61-78.

DUPRE, G i P.P. REY; 1969, "Réflexions sur la pertinence d'une théorie des échanges", *Cahiers internationaux de sociologie*, XLVI: 133-162.

FIRTH, R.; 1967, *Themes in Economic Anthropology: a general Comment*, ASA Mem. N. 6, Tavistock, 1-28.

GLUCKMAN, M.; 1960, "Tribalism in Modern British Central Africa", *Cahiers d'études africaines*, I: 55-72.

HERSKOVITS, M. J.; 1951, *Economic Anthropology*, New York, A. Knopf.

HILL, P.; 1970, *Rural Capitalism in West Africa*, Londres.

HOBBSAWM, E. (ed.); 1964, *Pre-capitalist Economic Formations*, Lawrence & Wishart.

LANGE, O.; 1958, "Le marxisme et l'économie bourgeoise", *Cah. Internationaux*, Avril-Mai, 95: 97-86; 96: 85-92.

MARX, K.; 1970, *Capital*, Lawrence & Wishart.

MATTELART, A.; 1969, "Une lecture idéologique de l'Essai sur le principe de Population", *America Latina*, 12, 4, Oct.-Des.: 79-114.

MAUSS, M.; 1950, *Sociologie et anthropologie*, Paris, PUF.

MUKHERJEE, R.; 1956, *The Problem of Uganda*, Berlin, Akademie-Verlag.

OLIVIER DE SARDAN, J-P.; 1969, *Systèmes des relations sociales chez les Wogo (Niger)*, Inst. d'Ethnologie, Mém. 3, Paris.

POLANYI, K., i alii (eds); 1957, *Trade and Markets in the Early Empires*, Gencoe: The Free Press.

POLANYI, K.; 1966, *Dahomey and the Slave Trade*, AES Monograph N° 42, University of Washington Press.

POLANYI, K.; 1968, *Primitive, Archaic and Modern Economies* (Ed. By G. Daltaon), New York, Doubleday.

POLLET, E. i WINTER, G.; 1968, “L’organisation sociale du travail agricole chez les Soninke” (Diahunu, Mali), *Cahiers d’études africaines*, VIII, 4, 32: 509-534.

RECHERCHES INTERNATIONALES, 1967, “Premières sociétés de classes”, 57-58.

SAHLINS, M.; 1965, “On the Sociology of Primitive Exchange”, en, BANTON (ed.), *The Relevance of Models for Social Anthropology*, ASA Mon. I, Tavistock, 139-236.

SAHLINS, M.; 1968, “La première société d’abondance”, *Les Temps Modernes*, 24, 268, Oct.: 139-236.

SHAPER, I.; 1947, *Migrant Labour and Tribal Life*, O.U.P.

TERRAY, E.; 1969, *Le marxisme devant les sociétés primitives*, Maspero.

¹ “From reproduction to production”, *Economy and Society*, I, 1, febrer 1973: 93-105 (traduït de l’anglès per l’autor).

² Per a una crítica de l’economia liberal en tant que ideologia: Bethelheim (1984: 66), Lange (1958), Mattelart (1969), Amin (1970: introducció), etc.

³ F. Firth constata que determinats objectes sols s’intercanvien entre ells.

⁴ Caldria prestar més atenció a la distinció feta per sociòlegs clàssics com Morgan, Maine o Toennies entre societats estamentals i contractuals, a fi de comprendre millor el canvi qualitatiu sofert per la societat capitalista en relació a la societat feudal i les que l’han precedida.

⁵ Hobsbawn (1964) fa l’inventari de les aportacions de Marx al problema de les formacions precapitalistes.

⁶ Marx, *El Capital*, I: pp. 178-180.

⁷ Entre aquests dos modes de producció, altra cosa és respecte a les hordes itinerants que practiquen una forma rudimentària d’agricultura retornant periòdicament a determinats llocs per a recol·lectar productes silvestres. Però encara no he trobat informacions prou satisfactòries sobre aquest tipus d’economia.

⁸ Veure més amunt el capítol I-1960 i IV-1967 [I-1960: *Essai d’interprétation du phénomène économique dans les sociétés d’autosubsistance*; IV-1967: Recherche d’un niveau de détermination dans la société cynégétique].

⁹ Força fundadors d’aldees tenen fama d’haver estat caçadors. La caça sembla el mitjà orgànic que està a la base del procés de fissió de les comunitats domèstiques agrícoles.

¹⁰ L’acreixement de la productivitat de la terra s’acompanya generalment d’una baixada de la productivitat del treball, Per a l’economista liberal, una baixada del rendiment del treball representa una regressió econòmica absoluta. Sahlins (1968), sobre aquesta base, descobreix que l’economia dels caçadors és superior a la dels agricultors malgrat que aquest darrers siguen capaços d’expansió demogràfica, llurs vides duren més i puguin alimentar els improductius. Aquí tenim un exemple de la manera com les lleis econòmiques poden invertir-se segons el desenvolupament històric.

¹¹ *Essai d’interprétation du phénomène économique dans les sociétés d’autosubsistance*.

¹² G. Balandier fou un dels primers en França en analitzar la 'situació colonial' i en introduir-hi la 'noció de crisi' en l'anàlisi dels problemes pertinents fins ara de l'etnologia.